

FOLKLOR MATERIALLARININ DİLİNDƏ QARŞILAŞDIRMA VƏ BÖLÜŞDÜRMƏ ƏLAQƏLİ TABESİZ MÜRƏKKƏB CÜMLƏ STRUKTURLARI

Könül Dənziyeva

Lənkəran Dövlət Universiteti, Lənkəran, Azərbaycan

e-mail: konuldenziyeva@mail.ru

Xülasə. Məqalədə folklorumuzun məzmununu ifadə edən cümlə strukturlarından biri olan tabesiz mürəkkəb cümlələr və onların komponentləri arasındakı qarşılaşdırma və bölüşdürmə əlaqəsindən bəhs olunmuşdur. Qeyd edilmişdir ki, tabesiz mürəkkəb cümlələr bərabərhüquqlu cümlələrdən təşkil olunur. Belə cümlələrin komponentləri arasında qarşılıqlı məzmun bağlılığına görə qarşılaşdırma və bölüşdürmə mənə əlaqələri də formalaşır. Folklor materialları üçün daha çox səciyyəvi olan tabesiz mürəkkəb cümlə strukturlarından biri də qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrdir. Qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrin komponentləri arasında qarşılaşdırma mənası ziddiyyətli və müqayisəli-fərqləndirici olmaqla iki qrupa bölünür. Ziddiyyətli qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrdə ifadə olunan iş və hadisələr ziddiyyət təşkil edir. Müqayisəli-fərqləndirici qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrdə iş və hadisələr müqayisə edilir, fərqləndirilir. Tabesiz mürəkkəb cümlələrin komponentləri arasında mənə əlaqələrindən biri də bölüşdürmə əlaqəsidir. Bölüşdürmə əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələr iki və daha artıq tərkib hissədən ibarət olur. Tərkib hissələrdəki fikirlər, iş və hadisələr ya növbə ilə bir-birini əvəz edir, yaxud da iki və daha artıq işdən yalnız birinin mövcud olduğu qeyd edilir. Folklor materiallarının dilindəki tabesiz mürəkkəb cümlə strukturlarının komponentləri arasında qarşılaşdırma və bölüşdürmə mənə əlaqəsinin həm folklorumuzun mahiyyətinin ifadəsində, həm də komponentlər arasında qarşılıqlı məzmun münasibətinin, struktur rəngarəngliyinin, eləcə də əlaqələnmə vasitələrinin üzə çıxarılmasında özünəməxsus rolu olduğu da məqalədə qeyd olunmuşdur.

Açar sözlər: cümlə, mürəkkəb cümlə, tabesiz mürəkkəb cümlə, qarşılaşdırma əlaqəsi, bölüşdürmə əlaqəsi

Giriş

Azərbaycan folklor materialları geniş xalq kütləsi tərəfindən yaradılan və yaşadılan şifahi dil nümunələridir. Bu şifahi dil nümunələri vasitəsilə xalqımızın milli mədəniyyəti, adət-ənənələri, canlı danışıq dilimizin özünəməxsus xüsusiyyətləri ifadə olunur. Folklorşünas alim V.Vəliyev bunlarla bağlı yazır: “Folklor hər şeydən əvvəl mənsub olduğu xalqın canlı danışıq dilinin bütün incəliklərini özündə əks etdirən qiymətli bir xəzinədir. Hər bir xalqın ədəbi dilinin yeni sözlərlə zənginləşməsində birinci, əvəzolunmaz mənbə canlı danışıq dilidir, bu da öz xəzinəsini folklorda, xalqın şifahi yaradıcılığında qoruyub saxlayır” [21, s. 4].

Şifahi danışıq dilinin incəliklərini əks etdirən folklor materiallarının məzmunu cümlə strukturları ilə ifadə olunur. Folklorumuzun mahiyyətini ifadə edən cümlə strukturlarının toplanılıb, sistemləşdirilib, araşdırılması dilimizin tarixi sintaksisinin öyrənilməsində əhəmiyyətli mənbə rolu oynayacaqdır. Azərbaycan ədəbi dili tarixinin tədqiqatçılarından olan

Ə.Dəmirçizadə yazır: “Nağıllarda, dastanlarda, zərb-məsəl, tapmaca və atalar sözlərində bəzən dilin çox qədim izləri, bu günü üçün ölmüş hesab olunan sözlər, qrammatik formalar saxlanmış olur: Dilin tarixindəki izlərini müəyyənləşdirmək üçün folklor çox zəngin bir xəzinə olduğundan, dilin tarixini öyrənərkən bir mənbə kimi ondan istifadə etmək çox zəruridir” [14, s. 46].

Folklorumuzun məzmununu ifadə edən cümlə strukturlarından biri də tabesiz mürəkkəb cümlə strukturlarıdır. Tabesiz mürəkkəb cümlələr bərabərhüquqlu cümlələrdən təşkil olunur və onların komponentləri arasında asılılıq dərəcəsi eyni olur. Tədqiqatçılar qeyd edir ki: “Tabesiz mürəkkəb cümlə iki və ya daha artıq cümlənin eyni növüdür ki, burada onun komponentləri bərabərhüquqlu olur, yəni mürəkkəb cümləni təşkil edən cümlələr qarşılıqlı surətdə bir-biri ilə sintaktik və məzmun münasibətində olub, baş və budaq cümlə səciyyəsi daşımır” [1, s. 276]. Bu baxımdan tabesiz mürəkkəb cümlələrin komponentləri arasındakı qarşılıqlı məzmun bağlılığı onun mahiyyətini təşkil edir. Məzmun bağlılığına və tərkib hissələrini əlaqələndirən vasitələrin xarakterinə görə tabesiz mürəkkəb cümlənin komponentləri arasında birləşdirmə, səbəb-nəticə, aydınlaşdırma, qarşılaşdırma, bölüşdürmə və qoşulma kimi məna əlaqələri formalaşır. Bu əlaqələrin yaranmasında intonasiya və bağlayıcılar mühüm rol oynayır. Belə ki, aydınlaşdırma əlaqəsi daha çox intonasiya, bölüşdürmə əlaqəsi isə əsasən bağlayıcıların iştirakı ilə yaranır. Folklor materialları şifahi dil nümunələri olduğundan onların dilində komponentləri intonasiya ilə əlaqələnən tabesiz mürəkkəb cümlə strukturları üstünlük təşkil edir.

Tədqiqat işi

Folklor materialları üçün daha çox səciyyəvi olan tabesiz mürəkkəb cümlə strukturlarından biri də qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrdir.”Qarşılaşdırma əlaqəsi tabesiz mürəkkəb cümlənin tərkib hissələrindən birində ifadə olunan fikrin digərində ifadə edilən fikrə qarşı qoyulması əsasında yaranır” [12, s. 44]. Qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrin komponentlərində ifadə olunan iş və ya hərəkətlər bir-biri ilə ya ziddiyyət təşkil edir, ya da müqayisə edilib fərqləndirilir. Məsələn:

Abdaldan paşa olmaz, taxtdan maşa [2, s. 3].

Gedən gedər, oturan yol gözlər [2, s. 450].

Bağı bağban yeyər, qoyunu çoban [2, s. 22].

Azarlı tələsər, armud vaxtında yetişər [4, s. 20].

Allah varıdı, şəriki yoxudu [7, s. 5].

Atası nə qədər öyüd -nəsihət verdi, Qəmər razı olmadı [8, s. 6].

Firəng padşahı tək gəlirdi üstümüzdə ,heç ona cavab verə bilmədik [7, s. 318].

Bir ağacım var, dam boyda,

Meyvəsi badam boyda. (qoz ağacı) [20, s. 55]

Çəkisi bircə misqal,

Qiyməti mincə dinar [20, s. 114] və s. kimi qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələr qapalı sıralı olub, iki komponentin birləşməsindən yaranmışdır.

Qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrin komponentləri qarşılaşdırma intonasiyası, qarşılaşdırma bağlayıcıları və antonim sözlərin köməyi ilə əlaqələndirilir. Folklor materialları şifahi dil nümunəsi olduğundan komponentlərin əlaqələnməsi üçün intonasiya daha çox səciyyəvidir. İntonasiya ilə əlaqələnmə zamanı antonim sözlər də aparıcı rol oynayır. Bununla bağlı Q.Kazımov yazır:

“Təbii ki, belə cümlələrin tərkib hissələri ümumxalq dilinin təşəkkülü dövründə daha çox intonasiya ilə əlaqələnməmişdir və yazılı ədəbiyyatdan fərqli olaraq ümumxalq dilində bu cəhət daim aparıcı olmuşdur. Lakin intonasiya ilə qarşılaşdırma prosesində antonim sözlər də əsaslı təsir gücünə malik olmuşdur” [17, s. 420]. Bunu nəzərdən keçirdiyimiz folklor materialları da təsdiqləyir:

Ağlayanın bir dərdi var, gülənin beş [4, s. 8].

Cahillə bal yemə, ahilla daş daşı [4, s. 31].

Cənnətin yaylağı, cəhənnəmin qışlağı [2, s. 681].

Quru qurtarıb, yaş yetişməyib [2, s. 228].

Mən gedirəm, o qalır. (ləpir) [20, s.145]

Qara toyuq yer eşər,

Ağ toyuq suda bişər. (kotan və düyü)[20, s. 154]

Adı var, özü yox. (söz) [20, s. 142]

Mən qalırım, o gedir. (səs) [20, s.144]

Mərd çox dedi, çoban az eşitdi [6, s. 176].

Əti sənin, sümüyü mənim [8, s. 239] və s.

Qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrin komponentləri arasında qarşılaşdırma mənası ziddiyyətli və müqayisəli-fərqləndirici olmaqla iki qrupa bölünür. Ziddiyyətli qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrdə ifadə olunan iş və hadisələr ziddiyyət təşkil edir. Q.Kazımov yazır: “Qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrin bir qisminə tərkib hissələrin ifadə etdiyi fikirlər, iş və hadisələr həqiqi mənada ziddiyyət təşkil edir; birinci tərkib hissədə bir işin icrasına cəhd edilir, bir iş arzu olunur, lakin ikinci tərkib hissədəki iş və hadisə həmin işin icrasına imkan vermir, ona görə də birinci tərkib hissədə icrasına meyl edilən iş icra edilməmiş, reallaşmamış qalır” [16, s. 297]. Bu baxımdan ziddiyyətli qarşılaşdırma mənalı tabesiz mürəkkəb cümlə strukturlu folklor materiallarında da icrası nəzərdə tutulan iş və hadisələrin baş tutmadığı, reallaşmadığı ifadə olunur. Məsələn:

Can deyən çox olar, can verən olmaz [2, s. 678].

Yalançının evi od tutub yandı, heç kim inanmadı. [4, s. 1 2]

Bəlkəni əkərsən, bitməz [4, s. 24].

Düşmüşəm qəribliyə, dərdimi bilən yoxdur [5, s. 23].

İstədi qapıçıya nəmər verə, vəzir qoymadı [6, s. 171].

Mən çox dedim, bunlar az eşitdilər [7, s. 9].

Məhəmməd Harami neçə dəfə davaya düşmüşdü, heç kimsə ona qalib gələ bilməmişdi. [11, s. 15] və s.

Bu tipli qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrdə birinci komponentdə təsdiq edilən iş, hərəkət və hadisənin ikinci komponentdə inkar edildiyi ifadə olunur və bunlar təsdiq və inkar feillərlə göstərilir. Məsələn:

İt motaldan əl çəkdi, motal itdən əl çəkmədi [2, s. 71].

Ata oğuldan ötrü malından keçdi,

Oğul atadan ötrü kürkündən keçmədi [4, s. 16].

Hər şey vaxta baxar, vaxt heç nəyə baxmaz [4, s. 64].

Taxt yaratmaq olar, bəxt yaratmaq olmaz [4, s. 536].

Padşah nə qədər dəlil-dəlalat elədi, Qəmər ipə-sapa gəlmədi [8, s. 7].

Hər gün itin artığını onun qabağına qoyuram yemir [6, s. 146].

Bu işə heyran qalırlar, nə qədər təbiblər dəvət edirlər, kimsə buna əlac edə bilməyir [6, s. 15].

Mirzalı xan çox elədi, Qurbani razı olmadı [10, s. 44].

Qabın çölü islandı, içinə su dolmadı [10, s. 21] və s.

Folklor materiallarında komponentləri “amma”, “ancaq” qarşılaşdırma bağlayıcıları ilə əlaqələnmən ziddiyyətli qarşılaşdırma mənalı tabesiz mürəkkəb cümlə strukturlarına da rast gəlinir. T. Müzəffəroğlu “amma” bağlayıcısının qrammatik və semantik-struktur əlaqələnməni meydana çıxartdığını qeyd edir [19, s. 69]. Bunu aşağıdakı nümunələr də göstərir: *Padşah gecəni səhərə kimi qıza zor-güç elədi, amma qız buna əl vermədi. [7, s. 10] Şəhərə adam yayıldı, amma rəmmalı tapa bilmədilər [7, s. 15]. Bu Simanın qırx otağı varıdı, ağzı olduğu otağa açılırdı, ancax olduğu otağın ayrı qapısı vardı [6, s. 35]. Çox şahzadələr onun eşqi ilə yanıb qovrulurdu, amma Xəzangil onların heç birinə getmirdi [11, s. 8] və s.*

Müqayisəli-fərqləndirici qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrdə iş və hadisələr müqayisə edilir, fərqləndirilir. Tədqiqatçıların fikrincə: “Qarşılaşdırma məna əlaqəsinin bu növü tabesiz mürəkkəb cümlənin tərkib hissələrindən ikincisində ifadə edilən fikrin özündən əvvəlki fikirlə müqayisə yolu ilə qarşılaşdırılması əsasında yaradılır. Tərkib hissəsindəki fikirlərin müqayisəsində isə onların mübtədaları əsas rol oynayır, çünki hər bir cümlədəki fikir onun mübtədalarına aid olur. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, yalnız mübtədaların qarşılaşdırılması hələ tərkib hissələrinin məzmununun qarşılaşdırılması demək deyildir; bunun üçün qarşılaşdırılan komponentlərdəki eyni cümlə üzvlərindən biri öz mənasına görə bu və ya digər cəhətdən fərqlənməlidir ki, bunun da nəticəsində tərkib hissələrin hər birinin ümumi məzmunu tamamlansın və bir-birindən fərqli səciyyə dəşsın [18, s. 377]. Qeyd edilənlər folklor materiallarından ibarət qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrdə də müşahidə olunur. Belə ki, bu tipli cümlələrdə də komponentlərdə ifadə olunan

ümumi məzmunla yanaşı, cümləni təşkil edən cümlə üzvləri də bir-biri ilə qarşılaşdırılır. Məsələn:

Ac acı dolayar, tox toxu yalayar [3, s. 17].

Yüz dost azdır, bir düşmən çoxdur [2, s. 297].

El el üstə sığışar, ev ev üstə sığışmaz [4, s. 47].

Yağış ilə yer öyünər,

Alqış ilə ər öyünər [2, s. 382].

El köç eyelər bu dağa, quşlar qonmaz budağa [13, s. 33].

Adı var, özü yox. (söz) [20, s. 1 42]

Özü burda,

Saqqalı damda. (tüstü) [20, s. 41]

Böyüyünün adı hatəm Sultan, kiçiyinin adı Əhməd vəzir idi [9, s. 24].

Pişik ordan yola düşdü, göyərçin ağacın oyuğunda gizləndi. [7, s. 70] - cümlələrində həm baş üzvlər, həm də ikinci dərəcəli üzvlər bir-biri ilə qarşılaşdırılır.

Bəzən bu tipli cümlələrin bir qisminin komponentləri elliptik də ola bilər. Belə cümlələrdə də həm ellipsisə uğrayan, həm də cümlədə iştirak edən üzvlər arasında qarşılaşdırma olur. Məsələn:

Adamın yerə baxanı, suyun lal axanı [4, s. 4].

At yeriməklə, insan bilməklə [4, s. 15].

Dövlətdə dəvə, övladda nəvə [4, s. 45].

Sən dədəli, mən yetim [2, s. 568].

Mən ölü, sən diri [2, s. 483].

Qara toyuq, göy cücələr. (buxarıda yanan ocaq) [20, s. 32]

Bədəni yerdə, saqqalı göydə. (turp) [20, s. 4]

Çölü sarı, içi darı. (əncir) [20, s. 61]

Özü ağ, balası sarı. (süd, yağ) [20, s. 98] və s. əsasən, atalar sözü və tapmacalardan ibarət hər iki komponenti elliptik olan bu cür cümlələrin buraxılan elementlərini cümlənin ümumi məzmununu əsasında bərpa etmək olar. Paralelizm əsasında qurulan belə cümlələrdə poetiklik daha çoxdur, ona görə də onlar emosional səslənir və yadda qalan olur. Atalar sözü və tapmacaların əsas cəhətlərindən olan yığcamlıq, az sözlə çox və dərin fikir söyləmək xüsusiyyəti özünü bu tipli cümlələrdə büruzə verir.

Qeyd edək ki, fərqləndirici-müqayisə mənası folklor materiallarının məzmununa, mahiyyətinə xas əlamət olduğu üçün bu tipli qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz müəkkəb cümlələr də çoxluq təşkil etmiş və müxtəlif qurulma strukturlarına malik olmuşdur. Bu baxımdan belə cümlələrin bir qisminin birinci komponentində baş üzvlərdən olan xəbər iştirak edir, digərində isə iştirak etmir. Məsələn:

Cütçü yağış istər, yolçu quraqlıq [4, s. 32].

Dağ başına duman gələr, igidin başına iş [4, s. 75].

Dərzi yaxası cırıq olar, başmaqçı ayağı yalın [4, s. 40].

Doymacı xatun yeyər, yumruğu yetim [4, s. 45].

Ev sözsüz olmaz, dəyirman tozsuz [2, s. 50].

Hamamçının tası yox, baltaçının baltası [8, s.71].

Mənim iki oğlum var, sənin iki kürəkənin [8, s. 302].

Nərgiz böyük idi, Lala kiçik [6, s. 169].

Sən yüz yaşa, mən iki əlli. [7, s. 75] – cümlələrində təkrara yol verməmək, yığcamlıq məqsədilə ikinci komponentdə xəbər buraxılmışdır. Xəbərin buraxılması cümlənin poetikliyini artırmış, ritmik səslənməsini təmin etmişdir. Folklor materiallarından olan atalar sözləri və məsəllərin ifadəsində bu tipli cümlələrin əks formada işlənmə məqamlarına da təsadüf olunur. Belə ki, birinci komponentdə xəbər buraxılır, ikinci komponentdə işlənir. Məsələn:

Adamı söz, kababı köz yandırar [4, s. 5].

Qışın işi, yazın yemişi bol olar [4, s. 83].

Kar eşitdiyün, kor tutduğun buraxmaz [4, s. 73].

İtə salam, dəliyə süd olmaz [4, s. 71].

Adam babadan, Nuh Nəbidən qalib [2, s. 32].

Dəli elsiz, el dəlisiz olmaz. [2, s. 255] və s. cümlələrin birinci komponentində xəbər, ikincisində təkrarlanmasın deyə buraxılmışdır.

Tabesiz mürəkkəb cümlələrin komponentləri arasında mənə əlaqələrindən biri də bölüşdürmə əlaqəsidir. B.Xəlilov yazır: “Bölüşdürmə əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələr iki və daha artıq tərkib hissədən ibarət olur. Tərkib hissələrdəki fikirlər, iş və hadisələr ya növbə ilə bir-birini əvəz edir, yaxud da iki və daha artıq işdən yalnız birinin mövcud olduğu qeyd edilir.” [15, s. 264]. Ona görə də bölüşdürmə əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrin komponentləri arasında iş və hadisələrin növbə ilə bir-birini əvəzləməsi, eləcə də iş və hadisələrdən yalnız birinin mümkünlüyü kimi iki mənə əlaqəsi formalaşır. Hər iki mənə əlaqəsinin yaranmasında bağlayıcılar mühüm rol oynayır. Folklor materialları şifahi dil nümunəsi olduğu və onların ifadəsinə xidmət edən tabesiz mürəkkəb cümlələrin komponentləri əsasən intonasiya ilə əlaqələndiyi üçün bölüşdürmə əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrə çox az təsadüf olunur. Məsələn:

Ya dəvə ölər, ya dəvəçi, ya da üstündəki hacı [2, s. 379].

Ya unçu ölər, ya dəyirmançı [2, s. 380].

Ya torba yırtılar, ya da dağarcıq [2, s. 380].

Ya mən deyən, ya sən deyən [2, s. 380].

Ya dövlət başa, ya quzğun leşə [2, s. 379].

Ya ölüm, ya dirim [2, s. 380].

Ya taxt, ya baxt [2, s. 380].

Ya şələ lələni, ya lələ şələni. [2, s. 381] və s. kimi atalar sözləri və məsəllərdən ibarət bölüşdürmə əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrin komponentləri “ya”, “ya da” bölüşdürmə bağlayıcıları ilə əlaqələnmiş və iki prosesdən birinin mümkünlüyünü ifadə etmişdir.

Nəticə

Beləliklə, folklor materiallarının dilindəki tabesiz mürəkkəb cümlə strukturlarının komponentləri arasında qarşılaşdırma və bölüşdürmə mənə əlaqəsinin həm folklorumuzun mahiyyətinin ifadəsində, həm də komponentlər arasında qarşılıqlı məzmunün münasibətinin, struktur rəngarəngliyinin, eləcə də əlaqələnmə vasitələrinin üzə çıxarılmasında özünəməxsus rolu vardır. Onların toplanılıb araşdırılması tarixi sintaksisə zəngin material verəcək, dilimizin tarixi inkişafının, folklorumuzun poetikliyinin, obrazlılığının öyrənilməsində mənbə rolu oynayacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev Ə.Z., Seyidov Y.M., Həsənov A.Q. (2007). *“Müasir Azərbaycan dili”*. IV hissə, Sintaksis, Bakı, “Şərq-qərb”.
2. *Atalar sözü*. (1985). Bakı, Yazıçı.
3. *Atalar sözü*. (2004). Bakı, “Öndər” nəşriyyatı.
4. *Atalar sözləri və məsəllər*. (2019). Bakı, “Şərq-qərb”.
5. *Azərbaycan bayatıları*. (2004). Bakı, “XXI-Yeni nəşrlər Evi”.
6. *Azərbaycan nağılları*. (2005). Beş cilddə, I cild, Bakı, “Şərq-qərb”.
7. *Azərbaycan nağılları*. (2005). Beş cilddə, III cild, Bakı, “Şərq-qərb”.
8. *Azərbaycan nağılları*. (2005) Beş cilddə, IV cild, Bakı, “Şərq-qərb”.
9. *Azərbaycan məhəbbət dastanları*. (1979). Bakı, “Elm”.
10. *Azərbaycan dastanları*. (2005). Beş cilddə, I cild. Bakı, “Lider” nəşriyyatı.
11. *Azərbaycan dastanları*. (2005). Beş cilddə, V cild. Bakı, “Lider” nəşriyyatı.
12. Bayramov H. (1960). *“Müasir Azərbaycan dilində tabesiz mürəkkəb cümlələr”*. Bakı, AMEA nəşriyyatı.
13. *Bayatılar*. (1985). Bakı, “Yazıçı”.
14. Dəmirçizadə Ə. (1979). *“Azərbaycan ədəbi dili tarixi”*. Bakı, “Maarif”.
15. Xəlilov B. (2017). *“Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis.”* Bakı, “Adiloğlu”.
16. Kazımov Q. (2007). *“Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis.”* Bakı, “Təhsil”.
17. Kazımov Q. (2019). *“Azərbaycan dilinin tarixi sintaksisi”*. Bakı, “Elm”.
18. *Müasir Azərbaycan dili. “Sintaksis”*. (1981). III cild. Bakı, “Elm” s.
19. Müzəffəroğlu T. (2002) *“Müasir Azərbaycan dilində mürəkkəb cümlənin struktur semantikasi”*, Bakı, “Azər nəşr”.
20. *Tapmacalar*. (2004). Bakı, “Şərq-qərb”.
21. Vəliyev V. (1985). *Azərbaycan folkloru*. Bakı, ADU nəşriyyatı.

COMPOUND SENTENCE STRUCTURES RELATED TO OPPOSITION AND DISTRIBUTION IN THE LANGUAGE OF FOLKLORE MATERIALS

Konul Danziyeva

Lankaran State University, Lankaran, Azerbaijan

In the article, the relationship between compound sentences and their components, which is one of the sentence structures expressing the content of our folklore, is discussed. It has been noted that compound sentences are composed of equal sentences. Between the components of such sentences, due to the mutual content connection, relations of matching and non-distribution are also formed. One of the compound sentence structures that is more typical for folklore materials is the compound sentence with opposition. Opposition is divided into two groups, the meaning of contrast between the components of related compound sentences is contrastive and comparative-distinctive. Contradictory juxtaposition works and events expressed in related compound sentences are contrasted. Comparative-differentiative juxtaposition works and events are compared and differentiated in related compound sentences. One of the semantic relations between the components of compound sentences is the distribution relationship. Compound sentences related to division consist of two or more constituent parts. The ideas, work and events in the constituent parts are either alternated, or only one of two or more works is noted. It is also mentioned in the article that the relation of meaning and distribution between the components of compound sentence structures in the language of folklore materials has a unique role in expressing the essence of our folklore, as well as in revealing the mutual content relationship between the components, structural diversity, as well as the means of communication.

Key words: sentence, composite sentence, compound sentence, opposition relation, distribution relation

СТРУКТУРЫ СЛОЖНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ, СВЯЗАННЫЕ С ПРОТИВОПОСТАВЛЕНИЕМ И РАСПРОСТРАНЕНИЕМ В ЯЗЫКЕ ФОЛЬКЛОРНЫХ МАТЕРИАЛОВ

Кенюль Данзиева

Ленкоранский государственный университет, Лянкярань, Азербайджан

В статье рассматривается соотношение сложносочиненных предложений и их компонентов, которое является одной из структур предложений, выражающих содержание нашего фольклора. Известно, что сложные предложения состоят из равных предложений. Между компонентами таких предложений за счет взаимной содержательной связи образуются также отношения соответствия и нераспределения. Одной из структур сложносочиненных предложений, более характерной для фольклорных материалов, является сложносочиненное предложение с противопоставлением. Противопоставление делится на две группы, значение противопоставления между компонентами родственных сложносочиненных предложений - сопоставительное и сравнительно-различительное. Противопоставляются противоречащие друг другу произведения и события, выраженные в родственных сложносочиненных предложениях. Сравнительно-дифференцирующее сопоставление произведений и явлений сравнивается и дифференцируется в родственных сложносочиненных предложениях. Одним из смысловых отношений между компонентами сложносочиненных предложений является отношение распределения. Сложные предложения, связанные с членением, состоят из двух и более

составных частей. Идеи, произведения и события в составных частях либо чередуются, либо отмечается только одно из двух и более произведений. В статье также отмечается, что отношение значения и распределения между компонентами структур сложного предложения в языке фольклорных материалов имеет значительную роль для выражения сущности нашего фольклора, а также для выявления взаимной содержательной связи между компонентами, структурными разнообразиями, а также средствами связи.

Ключевые слова: предложение, сложносочиненное предложение, сложноподчиненное предложение, отношение противопоставления, отношение распределения.

Daxil oldu: 02.06.2022;

Çapa qəbul edildi: 14.11.2022;

Çap edildi: 30.12.2022